

İRAN'DA İSTİHBARAT ÖRGÜTLERİ NASIL KONTROL EDİLİYOR?

ANKASAM

Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi

COPYRIGHT © 2018

Bu yayının tüm hakları Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM)'ne aittir. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek yapılacak makul alıntılar dışında ANKASAM'ın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Bu çalışmada yer alan görüş ve değerlendirmeler yazarına ait olup, kurumsal olarak ANKASAM'ın resmi görüşünü yansıtmaz.

PARA İLE SATILAMAZ.

Yayın No: 39

Analiz No: 10

Birinci Baskı - 2018

Kapak Tasarım: Sami BURGAZ

Dizgi: Sami BURGAZ

ANKASAM | ANKARA KRİZ VE SİYASET

ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

Çankaya Mahallesi, Cemal Nadir Sokak, No: 20,
06880, Çankaya – Ankara/Türkiye

Tel: +90 312 474 00 46

Faks: +90 312 474 00 45

E-posta: info@ankasam.org

İRAN'DA İSTİHBARAT ÖRGÜTLERİ NASIL KONTROL EDİLİYOR?

NİHAT DUMLUPINAR

Analiz No: 10
Aralık 2018

İÇİNDEKİLER

Giriş	6
Sivil-Asker İlişkileri ve İstihbarat Örgütleri	7
Otoriter Rejimlerde İstihbarat Örgütlerinin Kontrolü	9
İran'ın Dış Politika Hedefleri	10
İran İstihbaratının Yapısal Analizi	11
İran İstihbaratının Sivil Asker İlişkileri Kapsamında Analizi	15
Sonuç	18
Kaynakça	19

GİRİŞ

İnsan yığınlarının sistematik bir şekilde toplumsallaşması neticesinde söz konusu olan münasebetler çerçevesinde tesis edilen yönetim mekanizmaları, gerek mevcut sistemin işleyişini gerekse başka sistemlerle olan işbirliği veya rekabet süreçlerini yönetebilmek amacıyla çeşitli yöntemlere başvurmuşlardır. Daha farklı bir şekilde ifade etmek gerekirse insanların bireysel yaşamdan toplumsal yaşama geçmelerine müteakip ortaya çıkan devlet mekanizması, birbiriyle rekabet eden veya çatışan aktörlerdir. Uluslararası ilişkiler teorileri üzerinden bir perspektif çizilmeye çalışıldığında realist paradigmanın önermelerine atıfta bulunarak sistemin bir doğa halini yansıttığı, bu doğa halinde

devletlerin güç ve çıkar mücadelesi içerisinde oldukları ifade edilebilir. Söz konusu güç ve çıkar mücadelesi ise devletlerin çatışması ve hatta savaş riskini bünyesinde barındırmaktadır. Çatışma veya savaş riski ise karar alıcıları, yönetim mekanizmalarını ya da devletleri birtakım araçları kullanmaya mecbur kılmaktadır. Bu bağlamda kadim dönemlerden itibaren istihbarat önemli bir öge olarak ele alınmıştır.

Genel anlamda ele alındığında istihbarat gerek devletin iç dinamikleri gerekse uluslararası sistemdeki diğer aktörlere yönelik yürütülen sistematik faaliyetlerdir. Söz konusu faaliyetler sivil veya askeri perspektifte yürütülebilen; siyasi veya bürokratik makamlara sunulmak amacıyla toplanan bilgi, veri ve belgelerdir. Bahse konu bilgi, veri ve belgeler açık ve kapalı kaynaklardan elde edilebilen her türlü unsuru kapsamaktadır.

Günümüzde gelinen noktada istihbaratın sadece bilgi, veri ve belge toplamayla sınırlı faaliyetler yürütmediği görülmektedir. Bu minvalde istihbarat yapıları klasik görevlerinin yanında açık veya örtülü operasyonlar gerçekleştirmek, karşı istihbarat faaliyetleri yürütmek, algı operasyonları ve propaganda yapmak gibi metotları da etkin bir şekilde kullanmaktadırlar.

Özellikle çatışma halinin hakim olduğu veya istikrarsızlığın hüküm sürdüğü devlet ya da bölgesel sistemlerde istihbarat kurumlarının daha etkin olduğu görülmektedir. Ortadoğu ise uluslararası ilişkiler

tarihi boyunca (bazı dönemler istisna oluşturmak kaydı şartıyla) istikrarsızlığın hüküm sürdüğü bir bölge olagelmıştır. Bu yüzden bölge devletleri hem iç hem de dış politikalarında istihbarat kurumlarına oldukça fazla önem atfetmiş ve rol vermişlerdir.

Ortadoğu jeopolitiğinin önemli ve etkin aktörlerinin başında gelen İran İslam Cumhuriyeti ise istihbarat faaliyetleri ve kurumlarının etkinliği bağlamında öne çıkan bir devlettir. Söz konusu devlet hem rejimin muhafazası ve devamı hem de dış politikadaki çıkar ve amaçlarının gerçekleştirilmesi noktasında istihbarat kurumlarını vazgeçilmez bir enstrüman olarak ele almaktadır. Bu doğrultuda tesis edilen istihbarat kurumları iç ve dış politik süreçlerde her türlü yönetime başvurmak suretiyle faaliyetlerini yürütmektedirler.

İran'da istihbarat kurumları ve bu kurumların kontrol süreçlerini analiz edecek olan bu çalışmada ilk olarak sivil-asker ilişkileri ve istihbarat örgütleri ele alınmıştır. Çalışmanın devamında İran'ın otoriter rejim özelliği ağır basmasından dolayı otoriter rejimlerde istihbarat örgütlerinin kontrolüne ilişkin tespitler yer almaktadır. Çalışmanın teorik alt yapısının biraz önce belirtilen iki bölümde ele alınmasının akabinde İran'ın dış politika hedefleri, İran istihbaratının yapısı ve İran istihbaratının sivil-asker ilişkileri kapsamında analizi yapılmaya çalışılacaktır.

SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİ VE İSTİHBARAT ÖRGÜTLERİ

Siyaset biliminin önemli konularından biri olan sivil-asker ilişkileri, demokratik rejimlerde geleneksel olarak ordunun seçimle iş başına gelen hükümetler tarafından kontrol edilmesi üzerine odaklanmıştır. Kontrol kavramı ise genel anlamda ordunun hükümete müdahalede bulunmasını veya iç siyaset üzerinde ordunun etki kurmasını engelleme çabaları şeklinde algılanmaktadır. Yakın geleceğe kadar sivil-asker ilişkilerinin temel sorunsalının dış tehditlere karşı yeteri kadar güçlü, ancak içeride hükümete tehlike oluşturmayacak bir ordunun istihdamı olduğu düşünülmektedir. Ancak kontrolün bu algıdan farklı bir biçimde ordunun yani atanmışların, seçilmişlerin istediği yönde, istediği şekilde, etkin ve verimli olarak faaliyet göstermeyi sağlama becerisi bağlamında algılanması gerekmektedir.¹

Sivil otoriteler tarafından belirlenen görevler çerçevesinde hazırlık derecesiyle sahip olunan silah, teçhizat ve teknoloji ordu etkinliğinin en belirgin işaretleri olarak düşünülebilir. Ancak söz konusu etkinliğin sadece ordu içerisindeki denetleme mekanizmaları tarafından değil aynı zamanda savunma

¹ Thomas C. Bruneau-Florina Cristiana Matei, "Towards a New Conceptualization of Democratization and Civil-Military Relations", *Democratization* 15, Sayı: 5, Aralık 2008, s. 909.

konusunda uzman sivil denetçiler kanalıyla objektif olarak ölçülmesi, sivil otoritenin kurulabilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Ordunun verimliliğinin ölçülmesi kapsamında objektif bir kriter bulmak zordur. Bunun en önemli iki nedeninden birincisi, ordunun faaliyetlerine yönelik bir piyasa mekanizmasının olmamasından dolayı sonuca objektif bir değer biçmenin güçlüğüdür. İkinci neden ise ordunun karşılaştırılabileceği rakip bir kurumun yokluğudur.² Elindeki silah ve teknolojiler ile birlik teşkilatlarının farklı versiyonlarını kıyaslamak mümkün olsa da ordunun sivil otorite tarafından belirlenen görevlere yönelik en verimli şekilde kullanılıp kullanılmadığını ölçmek mümkün değildir. Ancak sivil denetim mekanizmalarının etkin bir biçimde işletilmesi hususu, etkin kurum ve yasaların tesisinin kontrol, işlerlik ve verimliliğinin artırılmasında vazgeçilmez unsurlardandır.

Sivil-asker ilişkileri her ne kadar ordu ile sivil otorite arasındaki ilişkileri inceleme maksatlı olarak ortaya çıkmışsa da sivil otorite ile iç güvenlikten sorumlu polis ve jandarma güçleri arasındaki ilişkiler de aynı kapsamda değerlendirilmelidir. Bununla birlikte özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Rusya gibi büyük güçler tarafından sınır ötesinde de oldukça yoğun şekilde kullanılan özel askeri/güvenlik şirketleri, alternatif güvenlik sağlayıcılar olarak sivil otoriteyle benzer bir ilişki içerisinde.³ Ayrıca

güvenlik alanında etkin rolleri bulunan ve bu çalışmanın temel konusunu teşkil eden istihbarat örgütleri de sivil-asker ilişkilerinin önemli bir unsurudur.

İstihbarat örgütlerinin gerçekleştirdiği faaliyetler kapsamında, temel unsurlardan birini teşkil eden “gizlilik” ile sivil otoritenin sağlanması noktasında “denetim mekanizması” ile istihbarat birimi arasında gerilim olduğu belirtilmelidir. Demokrasiler açıklık ve şeffaflığı gerektirirken istihbarat çalışmaları gizlilik üzerine kurulmaktadır.⁴ Bu bağlamda demokratik hükümetler için istihbarat kurumları nezdinde otorite tesis etmenin orduyu kontrol etmekten daha zor olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.⁵

Gizlilik ve demokratik kontrol arasındaki hassas denge, gizlilik lehine bozulursa istihbarat örgütleri yasa dışı ve etik dışı faaliyetlere girişebilir.⁶ Bununla birlikte 1970’li yıllara kadar sadece yürütme organıyla ilgili olduğu düşünülen istihbarat faaliyetleri, yalnızca hükümetlerin kontrolüne bırakılırsa bu birimler hükümetlerin elinde iç politik amaçlar doğrultusunda kullanılabilir.⁷ Bu sebeple istihbarat örgütleri kapsamında diğer kurumlarda olduğu gibi yürütme, yasama ve yargı organlarının etkin olduğu kontrol ve denetim mekanizmalarının kurulması büyük önem arz etmektedir. Ayrıca istihbarat örgütlerine yönelik olarak

2 Bruneau-Matei, *a.g.m.*, s. 919.

3 Nihat Dumlupınar, *Regulation of Private Military Companies in Iraq*, Naval Postgraduate School, Mart 2010, (Yüksek Lisans Tezi), s. 11.

4 Steven C. Boraz-Thomas C. Bruneau, “Reforming Intelligence: Democracy and Effectiveness”, *Journal of Democracy*, Cilt: 7, Sayı: 3, Temmuz 2006, s. 28.

5 Boraz-Bruneau, *a.g.m.*, s. 29.

6 Hans Born-Ian Leigh, “Democratic Accountability of Intelligence Services”, *Geneva Center for the Democratic Control of Armed Force (DCAF)*, Policy Paper, Sayı: 19, 2007, s. 5.

7 Born-Leigh, *a.g.m.*, s. 1; *a.g.m.*, s. 5.

belirtilmesi gereken özel husus, söz konusu mekanizmalar kurulurken gerekli gizliliğin ne oranda ve ne şekilde sağlanacağı iyi bir biçimde tesis edilmesi gerektir. İstihbarat örgütlerinin faaliyetlerine ilişkin belgelerin gelecekte kamuoyu erişimine açılması zorunluluğu da yasa dışı faaliyetlerin gizlilik bahanesi arkasında saklanmasını sınırlayacak bir faktör şeklinde tezahür etmektedir.⁸

OTORİTER REJİMLERDE İSTİHBARAT ÖRGÜTLERİNİN KONTROLÜ

Sivil-asker ilişkilerinin demokratik rejimlerde güvenlik güçlerinin kontrolü üzerine çalışmalar yapıldığı bir alan olduğu aşikardır. Ancak demokratik olmayan rejimlerde de aynı maksat için olmasa da bir çeşit kontrol ihtiyacının bulunduğu gerçekliğinden bahsedilebilir. Fakat mevzu bahis kontrol, objektif bir kontrolden ziyade subjektif kontrol⁹ şeklinde kendini göstermektedir.

Otoriter rejimlerde kontrolün temel amacı, demokrasilerde meydana gelen bir kaygı durumunda güvenlik güçlerinin her türlü

muhalefete karşı bir araç görevi görmesidir. İstihbarat örgütleri bu tür rejimlerde iç muhaliflerin tespit edilmesi ve engellenmesi amacıyla kullanılmaktadır. İçerideki muhalif kesimler genellikle dış tehditlerle ilişkilendirildikleri için söz konusu kesime karşı yürütülen istihbarat faaliyetlerine dış istihbarat faaliyetlerinden daha büyük önem atfedilmektedir. Dolayısıyla istihbarata karşı koyma faaliyetleri, istihbarat örgütlerinin mesaisinin büyük bölümünü oluşturmaktadır.¹⁰

Demokratik olmayan rejimlerde istihbarat örgütlerine verilen büyük önem ve merkezi olarak kullanılmaları, bu kurumların fizibilite ve sahip oldukları otorite açısından gittikçe büyümesine ve otonomi kazanmasına yol açabilmektedir.¹¹

Nitekim İran'da Devrim Muhafızları Ordusu'nun (DMO) giderek daha fazla güçlenmesi bu duruma iyi bir örnek teşkil etmektedir. Bu husus otoriter rejimlerde sivil-asker ilişkilerinin sorunsalı şeklinde görülebilir. Rejime muhalif kesimler üzerinde bir baskı aracı mahiyetinde güç kazanmasına izin verilen güvenlik güçlerinin zamanla muhalefete dönüşmesi ciddi bir olasılık biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, İran'ın devlet teşkilatlanmasında istihbarat örgütlerinin paralel yapılanmasını sivil-asker ilişkilerinin "kontrol" unsuru kapsamında analiz etmektir.

8 Thomas C. Bruneau, "Controlling Intelligence in New Democracies", *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, Cilt: 14, Sayı: 3, 2001, s. 331.

9 Samuel P. Huntington, *The Soldier and The State: The Theory and Politics of Civil Military Relations*, Harvard University Press, Cambridge 1957, s. 83.

10 Bruneau, *a.g.m.*, s. 324.

11 Aynı yer.

İRAN'IN DIŞ POLİTİKA HEDEFLERİ

Köklü bir tarihi geçmişi bulunan İran, kendine has özellikleri ve coğrafi konumuyla devletler arası mücadelenin yoğun bir şekilde cereyan ettiği Ortadoğu'da belirleyici aktörlerden biridir. İran dış politikası; kimliği, coğrafyası ve diğer devletlerle olan ilişkileri çerçevesinde biçimlenmektedir.¹²

Ortadoğu'da yer alan diğer ülkelerden kimliği itibariyle ayrılan İran, tarih boyunca yalnızlık hissine kapılmış ve özellikle devrim sonrası süreçte kendisini dış dünyaya kapatmıştır. Ayrıca 1979 yılı sonrası takındığı radikal tutum ve devrimci kimliğiyle uluslararası arenada tedirginlik yaratmıştır.¹³ Bu bir kısır döngüye yol açarak İran'ın daha da yalnızlaşmasına ve güvenlik kaygılarının artmasına neden olmuştur.

İran'ın güvenlik kaygılarını arttıran ve dışa kapalı bir politika izlemesine neden teşkil eden bir diğer faktör ise tarihidir. Özellikle dünya savaşlarında İngiltere ve Rusya tarafından ilhak edilmesi bir "işgal sendromuna" neden olmuş ve dış politikası güvenlik ikilemi çerçevesinde şekillenmiştir.¹⁴

1979 Devrimi sonrasında dış politikasını Batı ve İsrail karşıtlığıyla rejim ihracı ekseninde belirleyen İran, Haşimi Rafsancani ve Muhammed Hatemi'yle ılımlı ve reformist bir kimliğe bürünerek işbirliği ve diyaloga dayanan bir dış politika izlemeye başlamıştır.¹⁵ Daha sonra küresel ve bölgesel çapta meydana gelen olayların da etkisiyle devlet, tekrar savunmacı ve kapalı bir görünüme bürünmüştür.¹⁶

Özellikle 11 Eylül 2001 sonrası süreçte ABD'nin Irak ve Afganistan müdahaleleri ve Bush yönetiminin İran'ı şer eksenine dâhil etmesi¹⁷ o ana kadar ABD'yle işbirliği çabasındaki İran'ın güvenlik endişelerini bir kat daha arttırmış ve dış siyasetteki işbirliği çabaları sonuçsuz kalmıştır. Nitekim ABD'nin bu tutumu İran'ın nükleer programını hızlandırmış ve Humeyni çizgisinde bir lider olan Mahmud Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanı olmasını sağlamıştır.¹⁸

İran'ın iki temel dış politika hedefinin varlığından söz edilebilir. Birincisi rejimin bekasının sağlanmasıdır. Bu kapsamda başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler ile İsrail ve Suudi Arabistan'ın İran'a yönelik izlediği politikalardan kaynaklanan güvenlik kaygıları ve kuşatılmışlık hissi en temel ihtiyaç olan bekayı ön plana çıkarmaktadır.¹⁹

İkinci temel hedef, bölgesel egemen bir güç şeklinde bölge ülkeleri ve uluslararası kamuoyu tarafından

12 Nihat Dumlupınar, "Hibrit Savaş: İran Silahlı Kuvvetleri", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Hibrit Savaşları Özel Sayısı, Cilt: 1, Sayı: 2, Ekim 2017, s. 80.

13 Atilla Sandıklı-Bilgehan Emeklier, "İran'ın Dış Politika Hedefleri ve Jeopolitik Vizyonu", *BİLGESAM*, s. 424, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-173-2014120952iran.pdf>, (Erişim Tarihi: 07.11.2016).

14 Sandıklı-Emeklier, *a.g.m.*, s. 422.

15 Sandıklı-Emeklier, *a.g.m.*, s. 426; 443.

16 Dumlupınar, *a.g.m.*, s. 81.

17 Bayram Sinkaya, "Devrimden Günümüze: İran Dış Politikasının Dönüşümü", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt: 247, Sayı: 5-6, Nisan-Mayıs 2005, s. 17.

18 Sandıklı-Emeklier, *a.g.m.*, s. 435.

19 Dumlupınar, *a.g.m.*, s. 82.

tanınmak ve Ortadoğu'daki nüfuzu arttırmaktır.²⁰ Bir başka ifadeyle bölgesel bir güç olmaktır. Bunun için de Şii kimliği kullanılarak çevre ülkeler üzerinde nüfuz sağlamak temel araç haline dönüşmüştür.²¹

Dikkatle incelendiğinde iki hedeften birincisinin savunma; ikincisinin ise ofansif karakterli olduğu görülecektir. Bununla birlikte bahsi geçen iki hedef de birbiriyle bağlantılıdır. Bir ülkenin her türlü menfaatini elde etmek için öncelikle varlığını sürdürmesi gerektiği tartışılmaz bir zorunluluktur.²² Diğer açıdan bakıldığında ise bir ülkenin bölgesel çapta nüfuzunu arttırması ve bölge ülkeleri üzerinde bir etki potansiyeline sahip olması bekasını sağlama amacına da katkı sağlayacaktır.²³

İRAN İSTİHBARATININ YAPISAL ANALİZİ

Uluslararası arenada yukarıda bahsedilen iki temel hedefe ulaşmak amacıyla İran'ın hem ülke içerisinde hem de ülke dışında güçlü bir istihbarata ihtiyacı vardır. Söz konusu ihtiyaç İstihbarat ve Güvenlik Bakanlığı (İGB) ile DMO tarafından sağlanmaktadır. İGB iç ve dış istihbarat görevlerini icra eden geleneksel sivil bir istihbarat ajansı görünümü sergilerken,

DMO istihbarat görevlerinin yanı sıra askeri, polis, özel harekât görevleri gibi pek çok işlevi bünyesinde barındıran karmaşık bir yapıya sahiptir.²⁴

İGB devrim öncesi rejimin tek istihbarat kurumu olan Milli İstihbarat ve Devlet Güvenlik Örgütü'nün (SAVAK) kalıntıları üzerine devrim sonrası kurulan İran İslam Cumhuriyeti İstihbarat Bakanlığı'nın (SAVAMA/sonradan isim değişikliğine gitmiştir) devamı niteliğinde 1984 yılında kurulmuştur.²⁵ İran Anayasası'na göre İGB'nin temel görevi bilgi toplamak, analiz etmek, iç ve dış istihbarat üretmek şeklinde tanımlanmıştır. Daha sonra DMO'nun bu alanda ağırlık sağladığı görülse de başlangıçta iç istihbarat İGB'nin tekelinde yer almaktaydı.²⁶ İran'daki tüm istihbarat örgütleri anayasaya göre İGB'yle bilgi paylaşımında bulunmak zorundadır.²⁷ Bu konumuyla İGB pratikte her ne kadar öyle olmasa da İran'ın ana istihbarat örgütü konumundadır. Ancak İGB DMO ile koordinasyon halinde oluşunun yanı sıra rekabet halinde bulunan bir kurum şeklinde de ifade edilmektedir. Bununla birlikte son dönemde DMO'nun gölgesinde kaldığı da söylenebilir.²⁸ İGB

20 Preethi Nallu, *Foreign Policy Ambitions of Iran in The Levant: Influences Constraints and The Plausibility for Cooperation*, Webster University, Mayıs 2009, Londra-İngiltere, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), s. 5.

21 Nallu, *a.g.e.*, s. 5.

22 Dumlupınar, *a.g.m.*, s. 83.

23 Aynı yer.

24 "Special Report: Iranian Intelligence and Regime Preservation", *Stratfor Global Intelligence*, 21 Haziran 2010, s. 3.

25 Oliver Jones, "RS 84C Iran Insights: Iran's Intelligence and Security Apparatus", *UK Defence Forum*, Aralık 2011, <http://www.ukdf.org.uk/assets/downloads/RS84CIraninsights-Iran%E2%80%99sintelligenceandsecurityapparatusx.pdf>, (Erişim Tarihi: 28.02.2018), s. 5.

26 "Iran's Ministry of Intelligence and Security: A Profile", *Federal Research Division*, Library of Congress, Aralık 2012, s. 4.

27 Federal Research Division, *a.g.m.*, s. 1.

28 Riccardo Mariano, "The Iranian Intelligence Services Through the Lenses of Institutional and Bureaucratic Models", https://www.academia.edu/34863648/The_Iranian_Intelligence_Services_Through_the_Lenses_of_the_Institutional_and_Bureaucratic_models, (Erişim Tarihi: 23.02.2018), s. 3.

devletin kurumsal yapısı içerisinde cumhurbaşkanına bağlı olmasına rağmen direk bir biçimde Dini Rehber'e rapor vermektedir. Bununla birlikte cumhurbaşkanı tarafından atanan İGB Direktörü'nün göreve başlaması ve görevden alınmasında yine Dini Rehber'in onayı gereklidir.²⁹

2006 yılı itibariyle mevcudunun 15.000 olduğu ifade edilen İGB³⁰ güvenlik ile istihbarat karşıtı faaliyetler, dış operasyonlar, güvenlik soruşturmaları, teknoloji, siyaset, değerlendirme ve strateji işleri, eğitim, araştırma, arşiv ve dokümanlar, iş gücü, yönetim ve finans, hukuk-parlamento ilişkileri, ekonomi ve sosyal-kültürel bölüm olmak üzere 15 departmana sahiptir.³¹

İran istihbaratı denildiğinde akla gelen diğer kurum ise DMO'dur. Silahlı Kuvvetler kimliği altında İran Ordusu (Arteş) ile rekabet halinde olan DMO, istihbarat alanında ise İGB'ye karşı bir rakiptir. 1979 yılında bir halk milis gücü ekseninde ortaya çıkan söz konusu yapı, günümüzde askeri ve istihbarat örgütü olmaktan oldukça öteye geçerek siyasi ve ekonomik alan üzerinde hâkimiyet kuran bir güç nezdindedir.³² Devrim sonrasında rejimin güvenlik kaygılarının da etkisiyle anayasada DMO'ya rejimin korunması görevi verilmiştir.³³ Bu kapsamda rejimin varlığını günümüze kadar sürdürdüğü göz önüne

alındığında oluşumun görevini yerine getirdiğini söylemek mümkündür. DMO 1983-1984 yıllarına kadar içeride devrim karşıtı yapılanmaların ortadan kaldırılmasına yönelik olarak etkin rol oynamış; ancak İGM'nin kurulmasıyla iç istihbarata yönelik görevlerin büyük bölümünü ona devretmiştir.³⁴ Fakat ilerleyen yıllarda gayri resmi nitelikte her alanda olduğu üzere iç istihbarat faaliyetlerinde de etkinliğini yeniden kazanmıştır.³⁵

DMO İGB'ye kıyasla çok daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu çerçevede organik kuruluşta Arteş'le birlikte Savunma Bakanlığı'na bağlı olsa da İGB gibi direk olarak Dini Rehber'e rapor vermektedir.³⁶ Arteş'e paralel olarak kara, deniz ve hava kuvvetlerine sahip olan DMO'nun organik kuruluşunda ayrıca Kudüs Güçleri, istihbarat birimi ve 2007 yılında bünyesine dahil olan Besic Güçleri bulunmaktadır.³⁷ Kudüs Güçleri, istihbarat birimi ve Besic Güçleri'nin her üçü de istihbarat alanında faaliyetlerde bulunmaktadır.

Kudüs Güçlerinin öncelikli görevi ülke dışındaki istihbarat faaliyetleriyle gizli operasyonların icra edilmesidir. Ancak bu görevlerin icrasında İGB ve diğer istihbarat örgütleriyle işbirliği içerisinde.³⁸ 1990 yılında resmi

29 Federal Research Division, *a.g.e.*, s. 10.

30 Stratfor Global Intelligence, *a.g.m.*, s. 6.

31 Federal Research Division, *a.g.e.*, s. 17-18.

32 Roozbeh Safshekan-Farzan Sabet, "The Ayatollah's Praetorians: The Islamic Revolutionary Guard Corps and The 2009 Election Crisis", *Middle East Journal*, Cilt: 64, Sayı: 4, Sonbahar 2010, s. 547.

33 Ali Alfoneh, "Eternal Rivals? The Arteş and The IRGC", *Middle East Institute Viewpoints*, Kasım 2011, s. 33.

34 Frederic Wehrey vd., "The Rise of Pasdaran: Assessing the Domestic Roles of Iran's Islamic Revolutionary Guards Corps", *National Defense Research Institute*, RAND Corporation, 2009, s. 30.

35 *Aynı yer.*

36 Mariano, *a.g.m.*, s. 10.

37 Stratfor Global Intelligence, *a.g.m.*, s. 6-11.

38 Udit Banerjee, "Revolutionary Intelligence: The Expanding Intelligence Role of the Iranian Revolutionary Guard Corps", *Journal of Strategic Security*, Cilt: 8, Sayı: 3, Special Issue, Sonbahar 2015, s. 98.

olarak DMO'nun altında kurulan³⁹ Kudüs Güçlerinin gayri resmi biçimde icra ettiği faaliyetlerinin 1980 yılına kadar uzandığı ifade edilmektedir.⁴⁰ 15.000 kadar personeli bulunduğu ifade edilen Kudüs Güçleri, beş direktörlükten oluşmaktadır. Bunlar Irak Direktörlüğü; Lübnan, Filistin ve Ürdün Direktörlüğü; Afganistan, Pakistan ve Hindistan Direktörlüğü; Türkiye ve Arabistan Direktörlüğü; Orta Asya Eski Sovyet Cumhuriyetleri, Avrupa, Kuzey Amerika ve Kuzey Afrika Direktörlüğü'dür.⁴¹ Irak'a yönelik tek bir direktörlüğe yer verilmesi, Irak'ın İran açısından önemini vurgulayan bir durumdur. Nitekim ABD'nin Irak işgali esnasında ABD ve Koalisyon Güçleri'ne karşı Şii ve zaman zaman Sünni grupların desteklenerek bir vekalet savaşı icra edilmesinde Kudüs Güçlerinin oldukça önemli bir payı bulunmaktadır.⁴² Bununla birlikte Hizbullah örgütünün kurulmasında büyük rolü bulunan Kudüs Güçleri, Hamas'ın İsrail'e karşı desteklenmesinde de rol sahibidir. Ayrıca Lübnan ve Sudan'da desteklediği örgütler için eğitim kampları oluşturması ve Bosna, Çeçenistan, Somali ve Etiyopya'daki

faaliyetleriyle⁴³ Kudüs Güçleri küresel çapta hareket etmektedir. Söz konusu yapının 2011 ve 2013 yılları arasında Tayland, Nijerya, Kenya ve Hindistan'ın dâhil olduğu pek çok ülkede 30 eylem gerçekleştirdiği ileri sürülmektedir. Bunlardan en önemlisini Washington'daki Suudi Arabistanlı büyükelçiye yönelik suikast girişimi teşkil etmektedir.⁴⁴ Her ne kadar bu durum son anda başarısız olan bir girişime işaret etse de Kudüs Güçleri'nin küresel alandaki varlığını gözler önüne sermektedir. Ancak Dexter Filkins'in de vurguladığı gibi Kudüs Güçleri, İran'a yakın bölgelerde çok daha etkin bir biçimde faaliyet göstermektedir.⁴⁵

Kudüs Güçleri'nin başında 1998 yılından günümüze kadar General Kasım Süleymani bulunmaktadır.⁴⁶ Kasım Süleymani gerek karizması gerek milliyetçiliği gerekse rejime olan bağlılığıyla İran Dini Rehberi'nin en güvendiği isimlerin başında gelmektedir. İran'ın karmaşık yapısı içerisinde yer alan her kesimle yakın ilişkisi bulunan Süleymani, mevzu bahis devletin Ortadoğu'ya yönelik politikasının belirlenmesinde önemli yetkilere sahip bir general şeklinde ön plana çıkmaktadır.⁴⁷ Eski bir Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) ajanının ifadesine göre "*Süleymani günümüzde Ortadoğu'daki tek ve en güçlü ajandır.*"⁴⁸ İran Dini Rehberi'nin DMO'ya bağlı olmasına rağmen Kudüs

39 "Unclassified Report on Military Power of Iran", *U. S. Department of Defense*, Nisan 2010, <http://www.foxnews.com/projects/pdf/IranReportUnclassified.pdf>, (Erişim Tarihi: 01.03.2018), s. 8.

40 "The Al-Qa'ida-Qods Force Nexus: Scratching the Surface of a 'Known Unknown'", *Kronos*, http://www.kronosadvisory.com/Kronos_AQ_QF_Nexus_REDACTED.pdf (Erişim Tarihi: 27.02.2018), s. 4.

41 Anthony H. Cordesman, "Iran's Revolutionary Guards the Al Quds Force and Other Intelligence and Paramilitary Forces", *Center for Strategic and International Studies (CSIS)*, 16 Ağustos 2007, s. 8-9.

42 Mark Hosenball, "Tehran's Secret 'Department 9000'", *Newsweek*, 3 Haziran 2007, <https://ncr-iran.org/en/news/terrorism-fundamentalism/3545-tehrans-secret-department-9000>, (Erişim Tarihi: 02.03.2018).

43 Stratfor Global Intelligence, *a.g.m.*, s. 10.

44 Dexter Filkins, "The Shadow Commander", *The New Yorker*, 30 Eylül 2013, <https://www.newyorker.com/magazine/2013/09/30/the-shadow-commander>, (Erişim Tarihi: 02.03.2018).

45 *Aynı yer.*

46 Banerjee, *a.g.m.*, s. 99.

47 Filkins, *a.g.m.*

48 *Aynı yer.*

Güçleri Generali ile DMO liderini atlayarak direk olarak görüştüğü ifade edilmektedir.⁴⁹ Kudüs Güçleri mevcut durumda devam eden Suriye Krizi'nde de başat aktörler arasında yer almaktadır. Süleymani'nin bizzat yönettiği Suriye harekâtında yer alan Kudüs Güçleri'nin sayısı binlerle ifade edilmektedir.⁵⁰

DMO'nun organik kuruluşunda yer alan bir diğer örgüt Besic'dir. 1979 yılında rejimi devrim karşıtlarından korumak amacıyla kurulan Basij-e Mostazafin (Mazlumların Hareketi) İran rejimi için önemli silahlardan biridir.⁵¹ Besic her yaş grubundan gönüllülük esasına göre katılım sağlayan üyelere sahiptir.⁵² Ayrıca muhafazakârların toplum üzerinde kurduğu otoritenin kontrol aracı biçiminde kullanılmaktadır.⁵³ Önceliği rejim karşıtı isyanların bastırılması olmak üzere başlıca görevleri iç güvenliği sağlamak, kanunları uygulamak ve ahlak polisliği yapmak olan⁵⁴ Besic üyeleri, gerektiğinde vatan savunmasında dış tehditlere karşı da kullanılmaktadır. Nitekim İran-İrak Savaşı'nda bir nevi canlı mayın temizleme aracı görevi görmek suretiyle bilinçli olarak ölüme gönderilmişlerdir.⁵⁵

Besic Güçlerinin 90.000 maaşlı ve üniformalı aktif üyesinin bulunduğu, 300.000 kadar rezerv kuvvetinin

olduğu, gerektiğinde seferber edilecek sayının ise 1.000.000'a kadar çıkabileceği ifade edilmektedir.⁵⁶

2009 yılındaki seçimler sonrasında Besic devlet karşıtı protestoların bastırılmasında önemli rol oynamıştır.⁵⁷ 1981 yılından itibaren DMO bünyesinde faaliyet gösteren Besic Güçleri zaman içinde otonomi elde etmeyi başarmış; ancak 2007 yılından itibaren DMO liderinin otoritesine resmi yoldan bağlanmıştır.⁵⁸

Öncelikli görevi iç güvenliği sağlamak olan Besic, 2011 yılına müteakip Irak ve Suriye'de faaliyet göstermeye başlamıştır. Besic Güçleri DMO bünyesinde 2015 yılından itibaren Suriye'de milis güçlerinin eğitilmesinde rol oynamaktadır.⁵⁹ Suriye Ordusu'nu etkisiz bulan Kasım Süleymani Suriye Krizi'ne yönelik olarak "*Bana bir Besic Tugayı verin, tüm ülkeye hükmedeyim.*"⁶⁰ ifadesiyle Besic'in etkinliğini vurgulamıştır. Yukarıda da ifade edildiği üzere temel görevi iç isyanların bastırılması olan Besic, iç istihbarat toplama faaliyetlerinde önemli katkılar sunan bir yapıdır.⁶¹

DMO çatısı altında bulunan ve istihbarat faaliyetlerine yönelik son kurum olan DMO İstihbarat Birimi 2009 yılı öncesinde İslam Dünyası'yla ilgili bilgi toplamak, analiz etmek ile iç muhalif grup ve bireyleri hedef almakla görevliydi. Ancak 2009 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimleriyle ortaya çıkan protestolar nedeniyle Dini Rehber, istihbarat alanında revizyona

49 Aynı yer.

50 Aynı yer.

51 Fatemeh Sadeghi, "Foot Soldiers of the Islamic Republic's 'Culture of Modesty'", *Middle East Report*, Sayı: 250, İlkbahar 2009, s. 50.

52 Ali Alfoneh, "The Basij Resistance Force", *Iran Primer*, 2010, <http://iranprimer.usip.org/resource/basij-resistance-force>, (Erişim Tarihi: 02.12.2016), s. 6.

53 Alfoneh, *a.g.m.*, s. 6.

54 Alfoneh, *a.g.m.*, s. 1.

55 Aynı yer.

56 Cordesman, *a.g.m.*, s. 10.

57 Alfoneh, *a.g.m.*, s. 2.

58 Alfoneh, *a.g.m.*, s. 5.

59 Alfoneh, *a.g.m.*, s. 5-6.

60 Filkins, *a.g.m.*

61 Mariano, *a.g.m.*, s. 4.

giderek DMO İstihbarat Birimi'ni genişletmiştir. Bu kapsamda DMO İstihbarat Birimi'nin Dini Rehber İstihbarat Birimi, İGB içindeki İç Güvenlik Direktörlüğü, Siber Güvenlik Birimi, Besic Güvenlik Direktörlüğü ve bazı paramiliter polis birimlerini de içerecek şekilde yedi bölüme sahip olduğu ileri sürülmektedir.⁶²

Gerçekleştirilen revizyonla istihbarat alanındaki rekabette DMO, İGB karşısında büyük avantaj elde etmiştir. 1990 yılında Kudüs Güçleri'nin kurulmasıyla dış istihbarat alanındaki hâkimiyetini DMO'ya kaptıran İGB, 2009 yılındaki revizyonla birlikte iç istihbarat alanında da büyük güç kaybetmiş ve genel olarak oluşumun gölgesinde kalmıştır.⁶³

Diğer tüm güvenlik kurumları gibi İGB ve DMO siyasi alanda en yüksek otorite olan Yüksek Milli Güvenlik Kurulu'na (YMGK);⁶⁴ YMGK ise direk bir biçimde Dini Rehber'e karşı sorumludur.⁶⁵ Savunma ve güvenlikle ilgili konularda en yüksek karar merci konumundaki YMGK'nın aldığı kararlar Dini Rehber'in onayı olmaksızın yürürlüğe girmemektedir.⁶⁶ YMGK ile kısmen paralellik arz eden diğer bir yüksek kurum Dini Rehber İstihbarat Birimi'dir (DRİB). İstihbarat alanında en yüksek organ şeklinde ifade edilen DRİB'nin görevinin İGB ve DMO'nun faaliyetlerini koordine ve kontrol etmek olduğu söylenmektedir.⁶⁷ 2009 yılındaki revizyonla genişletildiği

belirtilen DRİB, istihbarat alanındaki iki birimin görev ve sorumluluklarını düzenlerken aynı zamanda kurumlar arası rekabet için zemin oluşturmakta ve istihbaratın merkezileşmesini sağlamaktadır.⁶⁸

İRAN İSTİHBARATININ SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİ KAPSAMINDA ANALİZİ

İran istihbaratı incelendiğinde aynı silahlı kuvvetlerde olduğu gibi faaliyet alanları birbiri içerisine girmiş paralel bir yapılanma göze çarpmaktadır. Sivil-asker ilişkilerinin ilk maddesini teşkil eden “kontrol” göz önüne alındığında paralel yapılanmanın kurumların birbirleri tarafından denetlenmesi suretiyle otoritenin kontrolünde tutulmasının bir yöntemi olabileceği akla gelmektedir. Nitekim Riccardo Mariano, rejimin güvenlik alanının tek bir kurumun tekelinde bulunmasını engellemek amacıyla paralel bir yapı tesis ettiğini ileri sürmektedir.⁶⁹ Ancak bu paralel yapının oluşumunu incelediğimizde rejimin bilinçli bir biçimde böyle bir yapı tesis etmediğini, söz konusu oluşumun sivil-asker ilişkilerinin iki önemli unsurunu meydana getiren “kontrol” kaygısıyla “etkinlik” arayışlarının İran özelinde vuku bulan doğal bir sonucu olduğu görülecektir.

62 Banerjea, *a.g.m.*, s. 97.

63 Mariano, *a.g.m.*, s. 9.

64 Cordesman, *a.g.m.*, s. 12.

65 Will Fulton vd., “Iranian Strategy in Syria”, *AEI's Critical Threats Project & Institute for the Study of War*, Mayıs 2013, s. 14.

66 Mariano, *a.g.m.*, s. 7.

67 Stratfor Global Intelligence, *a.g.m.*, s. 3.

68 Stratfor Global Intelligence, *a.g.m.*, s. 13.

69 Mariano, *a.g.m.*, s. 11.

1979 Devrimi'nde yeni rejimin temel gücü konumundaki DMO iç muhaliflerin bastırılmasında oldukça önemli bir paya sahip olmasına rağmen devrimin hemen sonrasında baş gösteren İran-İrak Savaşı'nda yeterli bir güç konumunda değildi. Bu sebeple Şah döneminin ordusu Artes ile istihbarat birimi SAVAK'ın tecrübesine duyulan ihtiyaç, söz konusu örgütlerin ortadan kaldırılmasının önündeki temel etkidir.

İran-İrak Savaşı'nın ilk yıllarında ortaya çıkan istihbarat zafiyeti, SAVAK'ın devamı niteliğindeki SAVAMA'nın 80'li yılların ortalarında yeniden yapılandırılmasını, neticesinde İGB'nin kurulmasını ve Şah döneminde Baas rejimi konusunda uzman istihbarat ajanlarının göreve getirilmesini sağlamıştır.⁷⁰ Ancak İGB önceki dönemden kalma bir şüpheyle tam anlamıyla güven tesis edememiş ve DMO içerisinde gerek iç gerekse dış istihbarata yönelik Kudüs Güçleri, Besic, istihbarat birimi gibi yapılar ortaya çıkmıştır.

Riccardo Mariano İran istihbarat örgütlerini "Bürokratik Politik Model" çerçevesinde inceleyerek örgütler arasında bir rekabet tesis edildiğini belirtmiş ve bu rekabet bağlamında örgütlerin kurumsal yapı içerisinde kazandıkları gücün gerekliliğinin, faaliyet ve sorumlulukları genişletmek suretiyle haklı gösterebileceğini ifade etmektedir. Bu kapsamda iç ve dış istihbarat faaliyetlerinde DMO'nun son yıllarda İGB'ye karşı sağlamış olduğu üstünlüğünü ve sinyal istihbaratı, teknik istihbarat, siber ve uzay programlarındaki ilerlemelerini bu güdünün bir sonucu şeklinde görmektedir.⁷¹ Mariano bununla

birlikte her iki kurum arasındaki rekabete rağmen karşılıklı bağımlılığın belirli bir seviyede işbirliğini sağladığını ve paralel yapının getirdiği bazı problemlere rağmen alınan sonuçların olumlu olduğunu ifade etmektedir.⁷² Ayrıca bahsi geçen şahıs paralel yapının bir zayıflık biçiminde algılanmaması gerektiğini belirterek; söz konusu kurumların üst bir otoriteye bağlı olmasının ve aralarındaki karşılıklı bağımlılığın denetim ve denge unsurlarını devreye soktuğunu savunmuştur.⁷³

Ancak İran devlet kurumlarının karar verme mekanizmasını Bürokratik Politik Model çerçevesinde inceleyerek bir sonuca ulaşmanın pek mümkün olmadığı iddaa edilebilir. Çünkü ortaya çıkan kararların çıkarları, görev alanları ve hedefleri farklı kurumlar ile bireyler arasında gerçekleşen pazarlık sonucu oluştuğunu savunan Bürokratik Politik Model'e göre devlet içindeki kritik aktörlerin belirli bir düzeyde bağımsız duruş sergileyebilmesi, karar alma mekanizmasının merkezi olmaması ve gücün paylaşılması gerekmektedir.⁷⁴ İran'a bu açıdan baktığımızda her ne kadar kurumların temsilcileri ulusal güvenlik konseyinde yer alsa da nihai kararın Dini Rehber tarafından verilmesi, merkezi bir karar alma mekanizmasına işaret etmektedir. Etki alanının zaman içinde genişlemesi, donanım ve teçhizat yönünden diğer kurumlara nispeten gelişmesi ve en önemlisi ekonomik alanda nüfuz sahibi olması DMO'ya belirli seviyede bağımsız karar alma olanağı tanısa da diğer paralel kurumların (İGB, Artes) bağımsız karar alma olanağı

70 Jones, *a.g.e.*, s. 5.

71 Mariano, *a.g.m.*, s. 9.

72 Mariano, *a.g.m.*, s. 8-9.

73 Mariano, *a.g.m.*, s. 10.

74 Graham T. Allison, "Conceptual Models and Cuban Missile Crisis", *The American Political Science Review*, Cilt: 63, Sayı: 3, Eylül 1969, s. 707.

bulunmamaktadır. İran devletinin karar mekanizmalarında resmi hiyerarşiden daha ziyade gayri resmi ilişkiler önemli rol oynamaktadır. Hiyerarşik yapı izlenmeden direk olarak Dini Rehber'e rapor verilmesi bunun en önemli göstergelerinden biridir. Kişisel ilişkiler her zaman kurumsal yapının önünde yer almaktadır. Akrabalık bağları, alınan eğitim, geçmişte görevlere iştirak sağlanması gibi hususlar ile devrimde üstlenilen roller kilit noktalara yapılan görevlendirmelerde temel kriterleri oluşturmaktadır.⁷⁵ Söz konusu husus, kurumların bağımsız değerlendirme yapmasına ve kuruma has görüşlerin ortaya çıkmasına engel teşkil etmektedir.

İran istihbarat örgütlerine sivil-asker ilişkileri açısından bakıldığında mevcut paralel yapı kontrol ve etkinlik arayışlarının bir tezahürü şeklinde nitelendirilmelidir. Devrimin temel aktörü olan ve sadakatinden şüphe duyulmayan DMO merkeze konulmak suretiyle geçmişten gelen kurumsal tecrübesi ve yapılanmasından istifade edilmek istenen İGB ikinci planda bırakılmaktadır. Kurumların birbirini denetim altında tutmasından ziyade DMO'nun İGB'yi hakimiyet altında tutması amaçlanmıştır. Bunun yanında İGB'nin kilit noktalarına belirli kesimden isimlerin getirilmesi de oluşum üzerinde kurulmak istenen kontrol çabalarını göstermektedir. İGB içinde kilit görevlere görevlendirilen isimler Kum şehrinde bulunan ve dini eğitim veren bir okulda eğitim görmüş kişiler arasından seçilmektedir.⁷⁶ 2009 yılındaki protestolar sonrasında istihbarat alanında gerçekleştirilen

revizyonla söz konusu alandaki faaliyetlerde DMO'nun konumu daha da güçlenmiştir.

Burada şu noktaya dikkat çekmekte fayda görülmektedir. Bir önceki bölümde de görüleceği üzere kaynaklar arasında DRİB ve DMO istihbarat biriminin hiyerarşik yapısıyla ilgili çelişkili bilgiler yer almaktadır. Yukarıda yer alan bilgilerden yola çıkılarak bazı kaynaklarda DRİB'in İGB ve DMO üzerinde bir üst yapı olduğu ifade edilirken bazı kaynaklarda ise DMO istihbarat biriminin 2009 yılında DRİB'i içerecek şekilde genişletildiği belirtilmektedir. Bu çelişkinin temel nedeni İran'ın güvenlik yapılanmasıyla ilgili doğru bilgiye ulaşmanın oldukça güç olmasıdır. Bahsedilen iki durumda yapısal açıdan büyük fark görülse de pratikte bir ayırım bulunmamaktadır. Çünkü temel amaç iki kurumun ilişkilerini yönetmek değildir. İGB üzerinde kontrolün artırılmasıdır. İstihbarat faaliyetleri gün geçtikçe daha da merkezileşmekte ve DMO'nun hâkimiyeti altına girmektedir. İlerleyen dönemde mevcut eğilim devam ettiği takdirde paralel yapının ortadan kalkması veya sembolik bir eksende varlığını sürdürmesi söz konusu olabilir.

Sivil-asker ilişkilerinin diğer önemli ayağı olan etkinlik söz konusu olduğunda şu soru akıllara gelmektedir: "İran istihbaratı nasıl başta Ortadoğu'da olmak üzere etkin bir şekilde faaliyet göstermektedir?" Bu sorunun cevabını istihbarat kurumlarının yapısal özelliklerinden ziyade Kudüs Güçleri'nin başındaki Kasım Süleymani gibi isimlerin kişisel yetkinlikleri, Farsi-Şii kimliği ve günümüzün popüler terimi hibrit savaş unsurlarından terör örgütleri ve milis

75 Daniel Byman vd., "Iran's Security Policy in the Post-Revolutionary Era", Calif RAND Corporation, MR-1320-OSD, Santa Monica 2001, https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1320.html, (Erişim Tarihi: 08.03.2018), s. 25.

76 Aynı yer.

güçlerinin kullanılması noktasında aramanın daha doğru olacağı düşünülmektedir.

Netice itibariyle İran rejimi istihbarat faaliyetlerini, sadakatini sorgulamaya gerek görmediği DMO bünyesinde merkezileştirmek, kilit görevlere Dini Rehber'e ve rejime sadık isimleri getirmek suretiyle kontrol altında tutmaktadır. Burada otoriter rejimlerin sorunsalını, yukarıda ifade ettiğimiz gibi gittikçe güç kazanan DMO'nun ilerleyen yıllarda rejime bir tehdit oluşturup oluşturmayacağı veya bunun dış tehditler tarafından istismar edilip edilemeyeceği hususu teşkil etmektedir.

SONUÇ

İran istihbarat kurumları kendine has paralel yapısıyla akademisyenlerin oldukça ilgisini çekmektedir. Paralel yapılanma dendiğinde akla ilk gelen kelimelerin rekabet ve karşılıklı denetim olarak belirmesi oldukça doğaldır. Ancak İran istihbarat kurumlarının gelişimi incelendiğinde, oluşan paralel yapının karşılıklı denetim veya rekabet meydana getirerek etkinliği arttırmakta olduğu yönündeki düşünce pek doğru gelmeyecektir. Paralel yapı, devrimin hemen sonrasında başlayan İran-İrak Savaşı'ndan önceki dönemde istihbarat ve güvenlik kurumlarının tecrübesinden faydalanma arzusu ile bu kurumların kontrol altında bulundurulması amacı çerçevesinde ortaya çıkmış doğal bir oluşum mahiyetinde görülmelidir.

Özellikle 2009 yılı sonrasında DMO, gerçekleştirilen revizyonla

birlikte İGB karşısında oldukça büyük avantaj sağlamıştır. Söz konusu revizyon bağlamında karşılıklı denetimden ziyade merkezi kontrole doğru bir eğilim yaşandığı görülmektedir. Ayrıca bununla birlikte kurumlar arası rekabet tesis etme gayreti görünümü de verilmemektedir. Buradaki temel amaç istihbarat faaliyetlerinin sadakatini ispatlamış DMO kontrolünde icra edilmesi sağlanarak subjektif denetim sistemini hayata geçirmektir.

Bununla birlikte mevcut durumda İran'ın Ortadoğu'daki etkinliği göz önüne alındığında istihbarat örgütlerinin etkin biçimde kullanıldığını söylemek yanıltıcı olmayacaktır. Yanıltıcı olan İran istihbarat örgütlerinin bu etkinliğini kurumsal yapılanmaya bağlamaktır. Bu noktada İran'ın bölge üzerindeki tarihsel, kültürel ve dini bağlarıyla birlikte istihbarat örgütlerinin başındaki isimlerin yetkinlikleri ile bölgedeki milis güçlerinin etkin şekilde kullanılması hususlarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

“The Al-Qa’ida-Qods Force Nexus: Scratching the Surface of a ‘Known Unknown’”, *Kronos*, http://www.kronosadvisory.com/Kronos_AQ_QF_Nexus_REDACTED.pdf (Erişim Tarihi: 27.02.2018).

ALFONEH, Ali, “Eternal Rivals? The Ardeş and The IRGC”, *Middle East Institute Viewpoints*, Kasım 2011.

ALFONEH, Ali, “The Basij Resistance Force”, *The Iran Primer*, 2010, <http://iranprimer.usip.org/resource/basij-resistance-force>, (Erişim Tarihi: 02.12.2016).

ALLISON, Graham T., “Conceptual Models and Cuban Missile Crisis”, *The American Political Science Review*, Cilt: 63, Sayı: 3, Eylül 1969, s. 689-712.

BANERJEA, Udit, “Revolutionary Intelligence: The Expandin Intelligence Role of the Iranian Revolutionary Guard Corps”, *Journal of Strategic Security*, Cilt: 8, Sayı: 3, Special Issue, Sonbahar 2015, s. 93-106.

BORAZ, Steven C.-Thomas C. Bruneau, “Reforming Intelligence: Democracy and Effectiveness”, *Journal of Democracy*, Cilt: 7, Sayı: 3, Temmuz 2006, s. 28-42.

BORN, Hans -Ian Leigh, “Democratic Accountability of Intelligence Services”, *Geneva Center for the Democratic Control of Armed Force (DCAF)*, Policy Paper, Sayı: 19, 2007.

BRUNEAU, Thomas C., “Controlling Intelligence in New Democracies”, *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, Cilt: 14, Sayı: 3, 2001, s. 323-341.

BRUNEAU, Thomas C.-Florina Cristiana Matei, “Towards a New Conceptualization of Democratization and Civil-Military Relations”, *Democratization* 15, Sayı: 5, Aralık 2008, s. 909-929.

BYMAN, Daniel, vd., “Iran’s Security Policy in the Post-Revolutionary Era”, *Calif RAND Corporation*, MR-1320-OSD, Santa Monica 2001, https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1320.html, (Erişim Tarihi: 08.03.2018).

CORDESMAN, Anthony H., “Iran’s Revolutionary Guards the Al Quds Force and Other Intelligence and Paramilitary Forces”, *Center for Strategic and International Studies (CSIS)*, 16 Ağustos 2007.

DUMLUPINAR, Nihat, “Hibrit Savaş: İnan Silahlı Kuvvetleri”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Hibrit Savaşları Özel Sayısı, Cilt: 1, Sayı: 2, Ekim 2017, s. 68-105.

DUMLUPINAR, Nihat, *Regulation of Private Military Companies in Iraq*, Naval Postgraduate School, Mart 2010, (Yüksek Lisans Tezi).

FILKINS, Dexter, “The Shadow Commander”, *The New Yorker*, 30 Eylül 2013, <https://www.newyorker.com/magazine/2013/09/30/the-shadow-commander>, (Erişim Tarihi: 02.03.2018).

FULTON, Will, vd., “Iranian Strategy in Syria”, *AEI’s Critical Threats Project & Institute for the Study of War*, Mayıs 2013.

HOSENBALL, Mark, “Tehran’s Secret ‘Department 9000’”, *Newsweek*, 3 Haziran 2007, <https://ncr-iran.org/en/news/terrorism-fundamentalism/3545-tehrans-secret-department-9000>, (Erişim Tarihi: 02.03.2018).

HUNTINGTON, Samuel P., *The Soldier and The State: The Theory and Politics of Civil Military Relations*, Harvard University Press, Cambridge 1957.

Iran's Ministry of Intelligence and Security: A Profile, Federal Research Division, Library of Congress, Aralık 2012, s. 4.

JONES, Oliver, "RS 84C Iran Insights: Iran's Intelligence and Security Apparatus", *UK Defence Forum*, Aralık 2011, <http://www.ukdf.org.uk/assets/downloads/RS84Ciraninsights-Iran%E2%80%99sintelligenceandsecurityapparatusx.pdf>, (Erişim Tarihi: 28.02.2018).

MARIANO, Riccardo, "The Iranian Intelligence Services Through the Lenses of Institutional and Bureaucratic Models", https://www.academia.edu/34863648/The_Iranian_Intelligence_Services_Through_the_Lenses_of_the_Institutional_and_Bureaucratic_models, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

NALLU, Preethi, "Foreign Policy Ambitions of Iran in The Levant: Influences Constraints and The Plausibility for Cooperation", Webster University, Londra-İngiltere Mayıs 2009, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi).

SADEGHI, Fatemeh, *Foot Soldiers of the Islamic Republic's 'Culture of Modesty'*, Middle East Report, Sayı: 250, İlkbahar 2009, s. 50.

SAFSHEKAN, Roozbeh-Farzan Sabet, "The Ayatollah's Praetorians: The Islamic Revolutionary Guard Corps and The 2009 Election Crisis", *Middle East Journal*, Cilt: 64, Sayı: 4, Sonbahar 2010, s. 543-558.

Special Report: Iranian Intelligence and Regime Preservation, Stratfor Global Intelligence, 21 Haziran 2010, s. 3.

Unclassified Report on Military Power of Iran, U. S. Department of Defense, Nisan 2010, <http://www.foxnews.com/projects/pdf/IranReportUnclassified.pdf>, (Erişim Tarihi: 01.03.2018).

WEHREY, Frederic, vd., *The Rise of Pasdaran: Assessing the Domestic Roles of Iran's Islamic Revolutionary Guards Corps*, National Defense Research Institute, RAND Corporation, 2009.

YAZAR

Nihat DUMLUPINAR, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında doktora eğitimine devam etmektedir. Uluslararası İlişkiler alanında yayımlanmış çok sayıda akademik çalışması bulunan Dumlupınar'ın uzmanlık alanları; uluslararası ilişkiler teorileri, güvenlik, jeopolitik ve stratejidir. Dumlupınar, çok iyi derecede İngilizce ve iyi derecede Rusça bilmektedir.